

NAZİRE

ya bir süre telif etmeleri konusunda, onun beşer sözü olduğunu iddia eden muhaliflerine meydan okumuş ve bunu yapamayacaklarını beyan etmiştir (el-Bakara 2/23-24; Hûd 11/13; el-İsrâ 17/88). Bununla birlikte belâgat, fesahat, ifade, üslûp güzelliğiyle ilgili olarak sayıları az da olsa Kur'an'ın taklit ve nazirelerine teşebbüs edenler görülmüştür. Başta yalancı peygamberler olmak üzere bazı edip, şair ve filozoflar ilham ürünü iddiasıyla veya edebî sanat eseri olarak nazireler ortaya koymuş, ancak lafız itibarıyla tumturaklı fakat anlam bakımından çelişkiler içeren bu sözler gülünç hezeyanlar olmaktan öteye geçememiştir. Yemâme'de peygamberlik iddiasında bulunan Müseylimetülkezzâb ve aynı dönemde el-Cezîre'de Beni Tağlib arasında peygamberliğini ilân eden Secâh ile müşriklerin ileri gelenlerinden Nadr b. Hâris'e ait bazı taklit parçaları aktarılmaktadır.

İbnü'l-Mukaffa'a nisbet edilen, Kur'an ve İslâm inançlarına karşı Maniheizm'i savunan *Mu'arazatü'l-Kur'an*'ın ona ait olması şüphelidir. Eserin İbnü'l-Mukaffa' gibi bir edipten beklenen edebî muâraza yerine cedelci ve savunmacı bir üslûp taşıması, bir Maniheizm müdâfiince yazılarak İbnü'l-Mukaffa'a nisbet edildiği izlenimini vermektedir (bk. İBNÜ'L-MUKAFFA'). Onun *ed-Dürretü'l-yetîme (el-Edebü'l-kebir)* adlı eserinin Kur'an'a nazire için yazıldığı iddiası muhteva açısından mümkün görünmemektedir.

Ünlü şair Mütenebbî'nin on yedi yaşında iken Semâve çölündeki bedevîler arasında peygamberliğini ilân ettiği ve Kur'an'ın Mekke dönemine ait bazı âyetlerine nazire yazdığı iddia edilir. Kaynaklarda yer alan bazı parçalar (meselâ bk. Hatîb, IV, 104 vd.; Yûsuf el-Bedî, s. 55 vd.; Blachere, s. 67) Mütenebbî lakabının yerleşmesinden sonra onun adına uydurulmuş gibi görünmektedir (bk. MÜTENEBBÎ). Ebü'l-Alâ el-Maarî'nin *el-Fuşûl ve'l-gâyât fi temcîdillâhi ve'l-mevâ'iz* adlı eserinin de Kur'an'a nazire olarak yazıldığı ileri sürülmüştür. Orijinal bir yöntemle telif edilen, Allah'a övgü ve öğütlere dair olan "rec" başlıklı asıl metinlerle açıklama kısımları dönüşümlü olarak devam eden eserin özellikle bu açıklamalarında sözlük, edebiyat, aruz, nahiv, sarf, tarih, hadis, fıkıh, astronomi ve astroloji gibi ilimlere dair zengin bilgiler yer alır. Eserde Kur'an üslûbunu andıran bazı sembolik anlatımlarla kâhin secilerine benzeyen kısımların bulunması Kur'an'a nazire olarak telif edildiği ithamına yol açmış ve bilhassa onu çekemeyenler

tarafından tarih boyunca asıl adı tahrif edilerek *el-Fuşûl ve'l-gâyât fi mu'arazâtî's-süver ve'l-âyât* şeklinde anılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "arz", "hky", "hzy", "kld", "mşl", "nzr" md.leri; Hâtimî, *Hilyetü'l-muhâdara* (nşr. Ca'fer el-Kettânî), Bağdad 1979, II, 28 vd.; Hattâbî, *Beyânü i'câzi'l-Kur'an (Şelâşü resâ'il fi i'câzi'l-Kur'an* içinde, nşr. Muhammed Halefullah – M. Zağlûl Sellâm), Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 53; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni* (nşr. Emîn el-Hûlî), Kahire 1380/1960, XVI, 222; Ebü'l-Alâ el-Maarî, *el-Fuşûl ve'l-gâyât fi temcîdillâh ve'l-mevâ'iz* (nşr. Mahmûd Hasan Zenâtî), Beyrut 1982, neşredinin girişi, I, h-v; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 104 vd.; Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâ'ilü'l-i'câz* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1404/1984, s. 259-260, 467-473; İbn Hafâce, *Dîvân* (nşr. Seyyid Gâzî), İskenderiye, ts. (Münşeatü'l-maârif), s. 105-106, 283-284, 358-359, 366-367; Abbas b. Ali es-San'ânî, *er-Risâletü'l-asc-diyye* (nşr. Abdülmecîd eş-Şerefi), Tunus 1396/1976, s. 56; Safedî, *Tevsi'u't-tevsih* (nşr. Elbîr Habîb Mutlak), Beyrut 1966, s. 33-186, 397 vd.; Yûsuf el-Bedî, *eş-Şubhu'l-münebbî 'an hayşiyeyti'l-Mütenebbî* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1994, s. 55-59; M. Hartmann, *Das Muwaşşah*, Weimar 1897, s. 227-228; R. Blachère, *Un poète arabe du IVe siècle de l'hégire (Xe siècle de J. - C.)*; Abou t-Tayyib al-Motanabbî, Paris 1935, s. 67; Ahmed eş-Şâyib, *Târîhu'n-nekâ'iz*, Kahire 1954, s. 6-8; G. E. von Grunebaum, *Kritik und Dichtkunst*, Wiesbaden 1955, s. 112-120; E. Wagner, *Abû Nuwâs*, Wiesbaden 1965, s. 246 vd., 333 vd.; S. M. Stern, *Hispano-Arabic Strophic Poetry*, Oxford 1974, s. 45-49; İhsan Abbas, *Târîhu'n-nağdi'l-edebî 'inde'l-Arab*, Beyrut 1978, s. 509 vd.; J. van Ess, "Some Fragments", *Studia Arabica et Islamica*, Beirut 1981, s. 151-163; Muhammed Bûzine, *Kaşidetü'l-Bürde ve mu'arazâtühâ*, Tunus 1994, tür.yer.; a.mlf., *Kaşidetü'l-Bânet Sü'ad ve mu'arazâtühâ*, Tunus 1994, tür.yer.; a.mlf., *Nüniyyetü İbn Zeydün ve mu'arazâtühâ*, Tunus 1995, tür.yer.; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalahâti'l-belâgiyye ve te'âvürühâ*, Beyrut 1996, s. 628-629; Said es-Seyyid Ubâde, *el-Fehârisü'l-mufaşşala*, Kahire 1999, s. 12-13; U. Haxen, "The Mu'arâda Concept", *al-Andalus*, XLIII, Madrid 1978, s. 113-124; A. Schippers, "Mu'arâda", *EP² (Fr.)*, VII, 262-263.

İSMAIL DURMUŞ

□ TÜRK EDEBİYATI. "Bir şairin manzum bir eserine başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiyede yazılan şiir" diye tanımlanan nazire ve nazire yazmak yerine tanzîr ve tanzîr etmek yanında nazire deme, cevap deme, cevap verme tabirleri de kullanılmış, nazire yazana nazire-gü, nazire-perdâz denilmiş, model olarak alınan şiirin tam ziddini ortaya koymaya da nakîza adı verilmiştir. Ancak Câhiliye dönemi Arap şiirinde çok yaygın olan nakîza Türk şiirinde râğbet görmemiştir.

Diyyabakırlı Berdahî'nin Türk diliyle yazılmış en eski belâgat kitabı sayılan *Kitâbü Câmii'l-envâi'l-edebî'l-Fârisî* adlı

eseriyle Sürûrî'nin *Bahrü'l-maârif*'inde, nazireyle esas alınan şiir arasında mâna bütünlüğünün de bulunması gereği vurgulanmaktadır.

Nazîrenin Berdahî'deki "ta'bîr-i uhrâ" ile yani, yeni bir söyleyiş ve eda ile yazılması şartını Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi de "ta'bîr-i âher" lafzıyla zikreder (Tolasa, XXIV-XXV [1986], s. 379). *Mükemmel Osmanlı Lugatı*'nde buna "müsabaka kastı" ilâve edilmiştir. Gibb ise nazîrene sadece tek kafiyeli manzumelerle ilgili bir terim olduğu, uzun mesneviler yazılan "benzer"lere "cevap" denildiği görüşündedir (HOP, I, 100). Nazîre mecmualarında vezni, redifi veya kafiyesi, tanzîr edilen şiirden farklı olan örneklere rastlanılması bu tariflerin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Türk edebiyatında hemen her nazım türündeki şiirler tanzîr edilmekle beraber nazîre en çok gazel ve mesnevi şekillerinde yazılmıştır. Nazîrelerin gazel üzerine yoğunlaşmasının sebebinin gazelin klasik dönem şairlerinin şiir kudretini ispata en yatkın tarz olmasında, mesnevîde ise bilhassa Nizâmî-i Gencevî'nin *Hamse*'sine nazîre yazmanın Türk şairleri arasında âdeti bir gelenek haline gelmesinde aramak gerekir. Daha az olmakla beraber kasideler ve musammatlar da tanzîr edilmiştir. Hatta divan ve sözlük gibi eserlere bütünüyle nazîre yazıldığı görülmektedir. Nazîre mecmualarında, özellikle Eğirdirli Hacı Kemal'in *Câmiu'n-nezâir*'inde gazelin murabba ile, kasidenin gazelle, gazelin kasideyle tanzîri gibi nazım örnekleri yer alır.

Türk edebiyatına İran şiirinden intikal eden nazîre için daha çok "cevap" kelimesi kullanıldığı gibi özellikle Timurlular devrinde "tettebbu" ve "istikbal" kelimelerine de rastlanmaktadır (Feldman, XXI/2 [1997], s. 42). Nitekim Ali Şîr Nevâî'nin *Mecâlisü'n-nefâis*'inde de tettebbu kelimesinin daima nazîre mânasında kullanıldığı görülmektedir. Sık olmamakla birlikte Anadolu sahası Türk şairleri ve tezkire yazarları da bu iki tabiri kullanmışlardır.

Nazîrenin, tanımından pratikte kullanışına kadar problemli bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Bazı retorikçilerle edebiyat tarihçilerine göre bir şiirin nazîre sayılabilmesi için esas alınan şiirle aynı vezin ve kafiyede olması yeterliken bazılarının göre aralarında ifade ve konu birliği de aranır. Bazılarına göre de nazîre esas şiiri her bakımında geçmeli veya en azından onun seviyesine ulaşabilmelidir. Ancak nazîreyi taklit, nazîre yazıcılığını da

taklitçilik olarak kabul etmek doğru değildir. Ayrıca nazirecilik şairlerin yetişmesinde önemli bir mektep olmuştur. Nazire mecmualarında yer alan bütün şiirlerin gerçekten nazire olup olmadığı veya belirtilen şiire nazire diye yazılıp yazılmadığı konusu ayrı bir konudur. Nazire mecmualarında model şiir diye gösterilen şiirin gerçekten o kafiye veya redifte ilk şiir olup olmadığı meselesi de önemli problemlerendir. Dolayısıyla edebiyat tarihinin değerli kaynakları arasında yer alan bu mecmuaların ihtiyatla kullanılması gerekir.

Bir kısım nazirelerde şiirin nazire olduğu bilhassa matla' beyitlerinde belirtilmektedir. Bir başka özellik de nazirelerde model alınan şiirde kullanılan atasöz, deyim, vecize, kelâmıkibar, ayrıca iktibas veya tazmin yoluyla alınmış meşhur bir mısra gibi söz kalıplarının aynen tekrarlanmasıdır. Nazirelerde daha ziyade meşhur şairlerin / şiirlerin tanzir edilmesinin esas sebebi onları geçme arzusu olmakla birlikte üstatları tâzim için de nazirelere kaleme alınmış, böylece bir taraftan "temrin" de yapılmıştır. Öte yandan Türk edebiyatında yer edinmemiş birçok şairi nazire yazmaya iten en önemli sebeplerden birinin daha önceden ortaya konmuş hazır kalıplara sığınma arzusu olduğu söylenebilir. Bilhassa XVIII ve XIX. yüzyıl şairlerinin nazirelerinde bu husus hissedilmektedir. Sebep ne olursa olsun sonuçta tanzir edilen şiire özenme ve öykünme esastır. Nazireler beğeni ve hayranlık yanında hırs veya kıskançlık yüzünden üstünlük iddiasına da dayanabilir.

Şark edebiyatlarında nazire derleyiciliği bir tür gelenek halini almıştır. Umumiyetle şiirden iyi anladıkları kabul edilen bu derleyiciler şiirleri "mecmûa-i nezâir"lerde bir araya getirmişlerdir. Bu mecmualar daha çok vezin esas alınmak üzere alfabe sırasına göre düzenlenmiştir. Çeşitli devirler-

de rağbet gören şairler ve şiirleriyle bunların etkileri, şiir anlayışları, eğilimleri, zevkleri, işledikleri konular, kafiye, redif, vezin tercihleri nazire mecmualarından öğrenilmektedir. Diğer taraftan adına kaynaklarda rastlanmayan bazı şairlerin tanınmasına imkân sağlamaları yanında bunlarda şairlerin divanlarına girmemesi şiirlerine de rastlanır. Nazire mecmuaları sayesinde şairler arasında arkadaşlık, hemşehrlik, akrabalık, aynı tarikata mensubiyet, meslektaşlık gibi sosyal etkileşimleri de tesbit etmek mümkündür.

Türk edebiyatında bilinen ilk nazire mecmuası Ömer b. Mezîd'in 840 (1437) yılında derlediği *Mecmûatü'n-nezâir*'dir (haz. Mustafa Canpolat, Ankara 1982, 1995). XVI. yüzyılda oldukça yaygınlaştığı anlaşılan bu mecmuaların derleyeni bilinen ikinci örneği Eğridirli Hacı Kemal'in 918'de (1512) hazırladığı, içinde 266 şairin 3140 şiiri bulunan *Câmiu'n-nezâir*'dir. Aynı yüzyıla ait Edirneli Nazmî'nin *Mecmau'n-nezâir*'i, 357 şairin 5527 şiirini bir araya getirmektedir. Derleyicisinin adıyla anılan *Pervâne Bey Mecmuası* 968'de (1560-61) hazırlanmış hacimli bir eserdir. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı (nr. 2456), 170 şairin 761 gazelinin ihtiva eden mecmuanın eserde yetmiş şiiri bulunan Hayretî tarafından derlendiği sanılmaktadır. XVII. yüzyılda düzenlenen Budinli Hisâlî'nin *Metâliu'n-nezâir*'inde şiirlerin sadece matla' beyitleri bulunmaktadır.

Tek nüshası Millî Kütüphane'de mevcut (nr. 8839), XV. yüzyılda derlenmiş olması kuvvetle muhtemel bir nazire mecmuasının varlığından son yıllarda haberdar olunmuştur (Mermer, sy. 56 [2002], s. 75). Söndan eksik olan bu mecmuada sadece yedi şairin nazireleri yer almaktadır. Bunların dışında bazı kütüphanelerde derleyeni bilinmeyen nazire mecmuaları vardır. Derleyeni belli olan, fakat nüshası ele geçme-

yen nazire mecmualarından biri de Ah-dî'nin *Gülşen-i Şuarâ*'sında zikredilen (TSMK, Hazine, nr. 1303, vr. 87^a) İstanbullu Sabrî'nin *Câmiu'n-nezâir*'idir. Ali Emîrî Efendi'nin bir nazire mecmuası olarak hazırlamaya başlayıp *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*'na eklediği *Vesâiku'l-âsâr*'da yer alan beyitler arasında nazire olmayanlar da vardır. Müellifin otuz cilt olacağını haber verdiği bu eserin (Ali Emîrî, sy. 6 [1334], s. 119) sadece üç fasikülü çıkabilmiştir. Kimin tarafından düzenlendiği bilinmeyen nazire mecmualarına İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 739, 2955), Süleymaniye (Hasan Hüsnü Paşa, nr. 894.35), Yapı ve Kredi Bankası (nr. 15913) kütüphanelerindeki mecmualar örnek gösterilebilir. Öte yandan kütüphanelerde "mecmua" başlığı altında tasnif edilmiş yazmalar arasında başka nazire mecmualarının bulunması da mümkündür.

Türk edebiyatında nazireye benzeyen başka şiir türleri de vardır, bunlardan en yaygını tahmîslerdir. Tahmîs, terbî, taş-tîr, tesdîs gibi nazım şekilleri, bir şairin umumiyetle gazelinin her bir beytini aynı vezin ve kafiye anlamca onu bütünlemek üzere dörder, beşer, altışar ... bendlik musammatlar haline dönüştürmekten ibarettir. Çok bilinen bir şiiri model alarak onunla aynı vezin ve kafiye fakat mizahi tarzda yazılmış şiir demek olan tehzîl özellikle XIX ve XX. yüzyıl şairlerinde görülmektedir. Öte yandan müşterek şiir söyleme geleneğinin tehzilcilik gibi XIX ve XX. yüzyıl şairleri arasında rağbet görmesi dikkat çekicidir. Tazmin ile, Türk şiirinde pek kullanılmamış olmakla birlikte nakıza ve selhi de nazireye benzer şiirler arasında değerlendirilmeye mümkündür (Köksal, s. 239-249). Türk edebiyatında nazire yazan şairler arasında şiirlerinin üçte biri nazire olan Karamanlı Nizâmî, nazirede usta sayılan Kefevî Hüseyin Efendi, Leylâ Hanım, kendi şiirlerine nazire yazan Muallim Nâci, ayrıca Necâtî Bey ve Nedîm sayılabilir.

Cumhuriyet devrinde dahi, dönemin kimi şairleri tamamen eski tarzda nazirelere kaleme alarak geleneği bir anlamda devam ettirmişlerdir. Fazıl Ahmet Aykaç, Halil Nihat Boztepe, Necdet Rüştü Efe, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç gibi bazı şairler "tehzil"leriyle -farklı bir mecrada da olsa- bu geleneği devam ettiren isimlerdir.

Türk halk şiirinde bazı şairler, diğer şairlerle aynı ayak ve ölçüde şiirler söylemişlerse de bir nazirecilik geleneğinden söz etmek mümkün değildir. Bununla beraber aruzla yazan bir kısım halk şairlerinin

XVI. yüzyıla ait nazire mecmuasından iki sayfa (Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 2456, vr. 30^b, 31^a)

NAZİRE

bazı şiirleri tanzîr ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim XVII. yüzyıl şairlerinden Âşık Ömer'in şiirlerine çağdaşı Gevherî'den başlamak üzere birçok şair nazîre yazmıştır. Âşık Ömer de Râsîh'in "üstüne" redifli gazelini tanzîr etmiştir (Ergun, s. 71). Kayıkçı Kul Mustafa'nın şiirlerine Âşık Ömer ve özellikle çok etkilendiği Gevherî nazîre yazmıştır (Eren, s. 62-67). Âşık şiiri içinde önemli yeri olan atışma ve karşılaşmalar nazîreye benzetilebilirse de çoğunlukla irticâlen yapılmaları, oluşum sebebi, ortaya konuş şekli ve amaçları bakımından nazîreden farklıdır. Bu tür şiirlerin divan şiirinde münâzara ile ilişkilendirilmesi daha doğru olur.

BİBLİYOGRAFYA :

Gibb, *HOP*, I, 99-100; Sadettin Nüzhet Ergun, *Âşık Ömer*, İstanbul, ts., s. 71-83; Hikmet İlaydın, *Türk Edebiyatında Nazım*, Ankara 1951, s. 104; Hasan Eren, *Türk Şairleri Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1952, s. 62-67; Nihad Sami Banarlı, *Büyük Nazireler: Mevlid ve Mevlid'de Milli Çizgiler*, İstanbul 1962, s. 7; W. G. Andrews, *An Introduction to Ottoman Poetry*, Minneapolis 1976, s. 166; a.mlf., "Starting Over Again: Some Suggestions for Rethinking Ottoman Divan Poetry in the Context of Translation and Transmission", *Translations: (Re)shaping of Literature and Culture* (ed. Saliha Paker), İstanbul 2002, s. 15-40; Cem Dilçin, *Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 269-273; a.mlf., "Gazel", *TDL*, sy. 415-417, s. 78-245; Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı: Nazım Şekilleri*, Ankara 1985, s. 21; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi I*, Ankara 1988, s. 167-169; Iskender Pala, "Türk Edebiyatında Tehziller ve Argo Kelimelerin Edebiyata Yansması", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988 (26 Eylül 1988 – 3 Ekim 1988)*, Ankara 1996, s. 363-381; *Edimelî Nazmî, Mecmaü'n-Nezâir: İnceleme-Tenkittî Metin* (haz. M. Fatih Köksal, doktora tezi, 2001), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, hazırlayanın girişi, I, 2-81; M. Fatih Köksal, "Nazîre Kavramı ve Klâsik Türk Şiirinde Nazîre Yazıcılığı", *Dirözler Armağanı: Prof. Dr. Meserret Diröz ve Haydar Ali Diröz Hatıra Kitabı*, Ankara 2003, s. 215-290; Tevfik Fikret, "Nazîreperdâzlık", *SF*, sy. 263 (1312), s. 34-35; Ali Emîrî, "Muazzam Bir Esere Teşebbüs", *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, sy. 6, İstanbul 1334, s. 118-122; Mustafa İsen, "Divan Şiirinde Nazîre Geleneği", *Mavera*, sy. 54, İstanbul 1981, s. 24-26; Harun Tolasa, "18. yy.'da Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü: Müstakim-zâde'nin İstihâatü's-şî'riyye'si II", *TDED*, XXIV-XXV (1986), s. 363-379; E. G. Ambros, "Nazîre, The Will-o'-the-wisp-of Ottoman Divan Poetry", *WZKM*, LXXIX (1989), s. 57-65; Hüseyin Ayan, "Bir Nazîre Mecmûası", *MÇTAD*, sy. 7 (1993), s. 111-118; W. Feldman, "Imitatio ... in Ottoman Poetry: Three Ghazals of the Mid-Seventeenth Century", *TSAB*, XXI/2 (1997), s. 41-58; Asgar Dilberipûr, "Türk Edebiyatında Nizâmî'nin Takipçileri ve Hamse'sine Nazîre Yazanlar" (trc. M. Fatih Köksal), *Türklük Bilimi Araştırmaları*, sy. 8, Sivas 1999, s. 199-238; Kâzım Yetiş, "XVI. Yüzyıl Başında Yazılmış Bir Kavâid-i Şiirîyye Risalesi", *TDED*, XXIX (2000), s. 294-307; Hasan Aktaş, "Nazîrecilik Geleneği ve

Çağdaş Şiirimizin Ufukları", *Hece*, sy. 53-55, Ankara 2001, s. 282-294; Ahmet Mermer, "XV. Yüzyılda Yazılmış Bilinmeyen Bir Nazîre Mecmuası ve Aydınlı Visâlî'nin Bilinmeyen Şiirleri", *Millî Folklor*, sy. 56, Ankara 2002, s. 75-94; Kenan Akyüz, "Nazîre", *TA*, XXV, 160-161; "Nazîre", *TDEA*, VI, 544-545; Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *DİA*, IX, 398-409.

M. FATİH KÖKSAL

□ FARS EDEBİYATI. Fars edebiyatında nazîre karşılığında **istikbâl**, **cevâb**, **tazmîn** gibi terimler kullanılmış, istikbal bazan **istiâne**, bazan **tazmîn** ile aynı kabul edilmiştir. Bazıları ise istiâneyi bir beyitten fazla olan tazmîn diye nitelendirmiştir. İstikbal karşılığı olarak **derc** de kullanılmıştır. Şairlerin söz söylemedeki yaratıcılığı ve bunu ispattaki ısrarları onları kendilerinden önceki bir şairin ele aldığı konuyu yeniden nazmetmeye, o şiire nazîre yazmaya sevk etmiştir. Bir şiir veya manzuma esas olan konu halk tarafından kabul görüp beğenildiğinde şairler, kendi edebî kudret ve kabiliyetini ortaya koymak amacıyla o şiire nazîre yazmaya yönelmişlerdir. Rakibi mağlûp etmek, muasırları ve halefi olacak kavgacı şairleri şiir meydanından atmak için bazı şairler kendilerini güç kafiye ve redifler kullanmaya zorlar veya şiirde kullanılması ve bir araya getirilmesi güç kelimeleri seçerek edebî sanatlarla ve kelimelerle oynar, kasidesinin sonunda da bundan dolayı kendini över. Cemâleddîn-i İsfahânî "âteş" redifli kasidesinde Eşref-i Gaznevî ve Reşidüddin Vâtât'ı hedef alır. Zahîr-i Fâryâbî "gevher" redifli kasidesinde şairleri bu redifle şiir söylemeye davet eder. Cemâleddîn-i İsfahânî, Zahîr'in kasidesine cevap olarak yazdığı nazîrede kendisinin ondan üstün olduğunu söyler. Abdülvâsi-i Cebelî'nin leff ü neşr sanatıyla yazdığı kasidesine Emîr Hüsrev-i Dihlevî cevap / nazîre yazmıştır. Nazîrî-i Nişâbûrî gibi bazı şairlerin kasidelerinin çoğu üstatlarının şiirlerine nazîre niteliğindedir.

Kafiye ve redif arasındaki irtibatı korumak, redifle uyumlu mazmunları ortaya çıkarmak zor olduğundan bazı şairler nazîrelerinde başarılı olamamışlardır. Sabâ-yı Kâşânî "âfitâb" redifli kasidesinin sonunda, bu güçlüğü aşarken gösterdiği başarıdan dolayı kendini övmüştür. Bazan da memduhlar şairleri birbirine karşı kışkırtıp nazîre düzenlemeye teşvik etmişlerdir. Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân, Hakîm-i Râsîdî'nin zor bir vezinle yazdığı ve filleri vasedip şahı methettiği kasidesine nazîre yazmış, içinde onun ustalığını ve maharetini de belirtmiştir.

Bir kısım şairler bir başka şairi överken şiirin bazı türlerinde onun yeteneğinin az olduğunu ima etmiş, bunu kabullenmeyen şair ise bu türde de kabiliyetini ispat etmek için nazîre yazmıştır. Sa'dî-i Şîrâzî'nin edebî yetkinliğini dile getirmek isteyen bir kişinin destan türünün artık sona erdiğini söylemesi üzerine Sa'dî, bu konuda da maharetini ispat için âdeta Firdevsî ile kavgaya tutuşur gibi onun tarzında şiir söylemiştir. Yine Sabâ-yı Kâşânî, *Şehinşâhnâme*'sinde Firdevsî'den saygı ile söz etmesine rağmen muâzara kastının olduğu da açıktır.

Fars edebiyatında Firdevsî'nin *Şâhnâme*'si ve özellikle Nizâmî-i Gencevî'nin *Hamse*'si türlerinin en güzel eserleri olduğundan bunlara çeşitli nazîreler yazılmıştır. Nizâmî'nin *Hamse*'sini oluşturan mesnevilere Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Hâcû-yi Kirmânî, Şemseddin Kâtîbî, Abdurrahman-ı Câmî, Hâtîfî, Feyzî-i Hindî gibi tanınmış şairler nazîre düzenlemiştir. Türk edebiyatındaki hamselerin çoğu Nizâmî, Emîr Hüsrev ve Câmî'nin mesnevilerine nazîre veya cevap niteliğinde yahut bunlardan tercüme yoluyla kaleme alınmıştır.

Manzum eserlerin dışında örnek kabul edilen mensur eserlere de nazîreler yazılmıştır. Bunlardan en önemlisi Sa'dî'nin *Gülîstân*'ıdır. *Gülîstân* yazıldığından itibaren birçok yazar ve şairin ilgisini çekmiş, gerek tertip gerekse muhteva ve üslûp açısından nazîreleri kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Muinüddîn-i Cüveynî'nin *Nigârîstân*'ı, Ubeyd-i Zâkânî'nin *Ahlâku'l-eşraf*'ı, Mecd-i Haffî'nin *Ravza-i Huld*'ü (*Hâristân*), Câmî'nin *Bahâristân*'ı, Kemalpaşazâde'nin *Nigârîstân*'ı, Kaânî-i Şîrâzî'nin *Perişân*'ı, Rızâ Kulî Han Hidâyet'in *Riyâzü'l-muhibbîn*'i, Ali Ekber-i Ferâhânî'nin *Bahâristân* ile *Hâristân*'ı ve Edîb-i Kirmânî'nin *Hâristân*'ı sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râdüyânî, *Tercümânü'l-belâga* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul 1949, s. 103-104; Reşidüddin Vâtât, *Hadâ'îku's-sihr fi deka'îki's-şî'r* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1362 hş., s. 72; Zeynelâbidin Mü'temen, *Tahavvül-i Şî'r-i Fârsî*, Tahran 1352 hş., s. 77; a.mlf., *Şî'r u Edeb-i Fârsî*, Tahran 1364 hş., s. 273-279; Celâleddin Hümâtî, *Fünûn-ı Belâgat ve Şanâ'ât-ı Edebî*, Tahran 1354 hş., s. 217-219, 403; Neccef Kulî Mirzâ, *Dürre-i Necefi* (nşr. Hüseyin Âhî), [baskı yeri yok] 1362 hş., s. 210-211; Ebû'l-Kâsim Râdfer, *Ferheng-i Belâg-ı Edebî*, Tahran 1368 hş., I, 111, 371-372; II, 1150; Abbâspûr, "İstikbâl", *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381 hş., II, 86; a.mlf., "Tazmîn", a.e., II, 372.

MUSTAFA ÇİÇEKLER